

**Национален форум с дискуссионен характер
“ПРЕОБРАЖЕНИЯТА НА Б-ПРОСТРАНСТВОТО”
Варна, 21-22 март 2013 г.**

С К Ъ П И К О Л Е Г И,

ОТ

**Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ –
Варна**

Ч Е С Т И Т Ю Б И Л Е Й !!!

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Специалност Библиотечно-информационни науки

„Открит достъп“ до научната информация,
или „Берлинска стена“ пред знанието .
Накъде...?

проф. д-р Александър Димчев

Преглед на инициативата за „открит достъп”

Драги колеги,

- Позволете ми да започна своето експозе с вдъхновяващите и проникателни думи на **едни** от най-ревностните привърженици на „**открития достъп (ОД)**”, който се превръща се във все по-значим феномен в последните години в научната галактика.
- Те са на **Лий ван Орсдел** и **Катлийн Борн**.

Преглед на инициативата за „открит достъп”

- „За него се спори от години. Той се предлага като освободител на информацията, която търси откритост, като арбитър за правата върху споделена интелектуална собственост и движеща сила за открития, изобретения, лечение и икономии на средства.
- Охулван е като посегателство над капитализма, като катализатор за провала на свързаното с отговорност публикуване и появата на лъженаука. Като наивна измислица на интелектуалци идеалисти, които нямат представа от реалния живот. „Той”, разбира се, е ОД.
- За всички е очевидно, че ОД се очертава като убеждение в световен мащаб... Научните общности все по често нарушават традицията и призовават към открито споделяне на изследвания, софтуер и данни.
- Една от тези глобални инициативи е кампанията за осигуряване на ОД до резултати от изследвания, финансирани с публични средства. ...Тя стана причина за поредица от поразителни успехи с вероятност от сериозни последици за издателите на списания.”

Преглед на инициативата за „открит достъп”

- **Началото на движението** за „открит достъп (ОД)” до научните публикации се появява през 90-те години на миналия век.
- То се свързва с възможността за предоставяне на свободен и на бърз достъп на учените до научната информация в онлайн режим, както и с идеята за преодоляване на финансовите бариери.
- За негов основоположник се счита физика Пол Гинспарг, който през 1991 г. предлага да създаде в Лос-Аламос безплатни електронни архиви за препринти на ядрени физици.

Преглед на инициативата за „открит достъп”

- Три години по-късно друг учен - **Стефан Харнад** публикува получените известности **„подривни предложения”**. В тях той предлага „самоархивиране в Интернет” - чрез поместване на собствените разработки в сайт.”
- Предложенията предизвикват **активна дискусия** сред представителите на различни научни колегии.

Преглед на инициативата за „открит достъп

- **Допълнително в нея се включват и библиотечните специалисти.**
- Асоциацията на научните библиотеки в САЩ публикува през 1995 г. материалите от полемиката.
- **Необходимо е да се подчертае, че за развитието на ОД много съществена роля изиграват през годините библиотекарите.**
- По този начин се сливат „пътищата” на учените и на библиотечните специалисти в общо движение за „Открит достъп”, а Стефан Харнад е признат за негов „баща”.

Преглед на инициативата за „открит достъп

- **Според Харнад** „специфичното съдържание на ОД е, че към него се отнасят **2.5 млн.** научни статии, публикувани ежегодно в **25 000** рецензирани научни списания в целия свят, особено в точните и естествените науки. **Към ОД също така попадат и:** научни книги, чиито автори биха пожелали да ги предоставят в режим на ОД; изследвания и данни, програмни продукти; аудио- и видеоматериали.
- **Коректно е да се каже, че най-важната част в ОД са статиите в рецензираните научни списания.** Авторите на тези статии са силно заинтересовани резултатите от техните изследвания да станат широко известни, за да бъдат цитирани и да бъдат основа за бъдещи изследвания. Както е известно активното цитиране и използване на статиите формират „научните приноси“ на авторите и на тяхното „влияние в науката“.

Преглед на инициативата за „открит достъп – определения за ОД

- В теоретичната литература има натрупани доста **определения** и **тълкувания на открития достъп**. Те се развиват непрекъснато с промяната на технологията, приложимостта и еволюцията на възгледите, свързани с него.
- **Ревизират** се на значими научни форуми, посветени на темата.
- Сред тях е важно да бъдат открити срещите, проведени в:
 - **Будапеща (2001)**
 - **Бетесда (2003)**
 - **Берлин (2003)**

Преглед на инициативата за „открит достъп – определения за ОД

- **На форума през 2003 г. в Бетесда**, определението от Будапеща е обогатено.
- „Авторът(ите) и притежателят(ите) на авторското право предоставя(т) на ползвателите свободно, неотменимо, навсякъде и винаги правото на достъп и лиценз за копиране, ползване, разпространяване, прехвърляне и публично представяне на произведението, и създаване и разпространяване на производни произведения във всякаква дигитална преносна среда за всякаква разумна цел, при коректно посочване на авторството, както и правото на малък брой печатни копия за лична употреба. Пълна версия на произведението и всички приложения, включително и копие от горното разрешение е депозирана в подходящ стандартен електронен формат, веднага след първоначалното публикуване в поне един онлайн репозиториум, поддържан от академична институция, научно дружество, държавна агенция или друга утвърдена организация, която се стреми към предоставяне на възможност за свободен достъп, неограничено разпространяване, оперативна съвместимост и дългосрочно архивиране.

Преглед на инициативата за „открит достъп – определения за ОД

- Питър Субер, един от ревностните застъпници на идеята за ОД, според него.:
 - **„ОД отстранява:**
 - **„ценовите бариери”** (т.е. таксата за абонамент)
 - **„бариерите на разрешението”** (като ограниченията на авторското право и лицензирането) за „литературата, за ползването на която не се заплаща на автора” (т.е. научни статии, написани от авторите за безплатно ползване), което ги прави достъпни при „минимални ограничения (напр., посочване на автора).”

Причини за промяна на традиционните канали и въвеждането на ОД

- Сред **причините** за търсенето на промяна в традиционно утвърдената схема за разпространение на научното знание и информация могат да бъдат открити следните по-значими:
 - **Бързи промени** на информационните технологии;
 - **Експоненциално увеличаване обема на данните**, сведенията и публикациите в областта на изследователската дейност;
 - **Непрекъснато растящи цени на научната информация** (По данни на Асоциацията на научните библиотеки в САЩ, цените на списанията за последните 15 г. нарастват с 215%, което сериозно се отразява на бюджетите на библиотеките.);

Причини за промяна на традиционните канали и въвеждането на ОД

- **Бързото развитие на науката** и необходимостта от ускоряване процеса за достигане на нейните изследователски резултати и постижения до учените. (При традиционния издателски модел има забавяне в цикъла на издаване на научната литература- от подаването на ръкописите до тяхното публикуване и разпространение);

- **Динамични промени** в издателския, книготърговския и дистрибуторския сектор;

- **Преминаване към масирана цифровизация на научната литература** (над 95% от реномираните научни списания имат електронна версия, около 35% от научните монографични издания са в електронна форма и т.н).

Причини за промяна на традиционните канали и въвеждането на ОД

- **Трансформации в методите** за създаване, съхранение, представяне и разпространение на информационните ресурси и продукти;

- **Появата на нови канали за информирание** и търсене на възможности от страна на учените за въвеждане на „нов ред“ при организирането и достъпа до научното знание и факти;

- **Търсенето на възможности за преодоляване** на „информационната изолация и неравенство в науката“;

.

Причини за промяна на традиционните канали и въвеждането на ОД

- Възникването на **несъгласие в обществото да се заплаща „два пъти“** на научните организации със средства на данъкоплатците:

- **От една страна за финансиране на изследователската им дейност.**

- **От друга, за откупуване от научните организации на резултатите от изследванията, субсидирани с правителствени фондове под формата на информационни продукти и издания от комерчески издатели и дистрибутори на литература и бази данни.**

Част от специалистите гледат на открития достъп като на революция в научните комуникации.

- За тях е **видно колко скъп и непродуктивен е вече традиционният поход** за предоставяне на достъп до научното знание. Те разглеждат протичащите процеси и като катализатор за изменение на философията за организиране на изследователската дейност към един по-качествен и ефективен път.

- **Очакванията са промените ще бъдат фундаментални и да наложат своето влияние върху цялата верига на научното знание.** Британският историк на инициативата за ОД – Ричард Пойдер твърди. „След около 10 години ОД заплашва да унищожи индустрията за публикуване на научните издания, оценявана на стойност около 6 млрд. долара годишно в САЩ, и кара дори най-крупните издателства да се страхуват от поражение”.

Разбира се, не са малко и скептиците на движението.

- Те твърдят, че **трудно може да бъде разбит стария модел**, базиран на вековни практики за организиране и разпространение на знанието сред учените. Не допускат, че **така лесно може да отпадне монопола** и да се оттеглят от пазара комерческите издателски и дистрибуторски фирми. Тези субекти на пазара на информация притежават сериозен опит и държат ключови позиции и механизми в областта на създаването, организирането, разпространението, представянето и оценката на научната информация и знанието.

- По данни от службата за проучване на пазара [Outsell](#), през 2006 година, десетте най-известни издателства за научна литература са получили 53 процента от приходите на пазара на списания, оценяван на 16,1 милиарда долара. За същия период от време, пет от шестте издатели на списания, включени в първата десетка показват растеж, изразен в едноцифрени числа – от 0,5 до 7,7 процента, независимо от трудностите.

Песимизмът се подхранва и от позицията на самите учени, която те заемат по отношение въвеждането на ОД.

Сполучливо колебания им са отразени от Харнад чрез метафората за „Паралича на Зенон“.

- Според него съществуват **не-по-малко от 34 причини.**
- Всички те са **от психологически характер.**
- Неслучайно синдромът е припознат с цитирания по-нагоре термин.

„Аз се опасявам, че самоархивирането на моя статия ще наруши авторското ми право... или, че статията няма да бъде рецензирана... или ще доведе до изчезване на научните списания... или, че онлайн средствата за информация не са надеждни... или, че на мен не ми достига времето за самоархивиране...”

Модели за ОД

През годините инициативата за ОД преминава през редица сложни въпроси, в търсенето на своето място и полезност.

- Ясно се открояват **два модела** за архивиране и безплатно използване в онлайн режим на въвежданата информация от научни статии. Основават се на следните решения:

- **„Златният път”** – чрез създаване на списания на свободен достъп, или преобразуване на съществуващи списания или издания;
- **„Зеленият път”** – чрез самостоятелно архивиране на публикации от учените в собствени или институционални уебсайтове (репозиториуми) с цел да станат общодостъпни (архивирането не изключва публикуването на тези статии в комерчески списания).

Кой от двата пътя се очертава да има по-добро бъдеще?

I. Две обстоятелства обаче допринесоха „зеленият път“ да спечели в началото много по-голямо доверие и да бъде приеман като по-перспективен.

- Първият тласък идва с появата на стандарта за обмен на метаданни (*Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH)*), който позволява систематично претърсване на съдържанията от репозиториумите.

- Следващата стъпка е свързана с възприемането (макар и неохотно) на самостоятелното архивиране от страна на издателствата. (Въпреки тази неопределеност, появата на т.нар. „зелени“ издатели позволи към редица университети да се развият репозиториуми, *най-често под ръководството на библиотекари*“).

II. Днес, водещи експерти застават зад позицията, че „**златният път**” е с по-големи шансове в следващите години.

В подкрепа на споделената хипотеза може да **бъде посочен** „**Указателят за списания на свободен достъп**” (*Directory of Open Access Journals – DOAJ*), поддържан от Университета в Лунд.

Показателна е тенденцията за нарастването на броя на изданията през годините: **Вж. таблицата:**

Таблица. Нарастване на броя на изданията през годините (2012 г.)

Години	2002-2005 г.	2006-2009 г.	2009-2010 г.	2010-2012 г.
Брой заглавия общо	1 141	3 588	4 348	7 489

В началото на **2013 г. DOAJ** предлага информация за онлайн достъп до **8 541** научни списания (регистрирани в периода 2002-2013 г.).

България е представена с **31** заглавия.

Видно е рязкото увеличаване, особено в последните три години, което е показателно за сериозна промяна в ориентацията на научната периодика **към „златния път“**.

Роля за развитието на „златния път“ изиграват основаните “*BioMed Central*” и „*Публичната библиотека за наука*” (*PLoS - Public Library of Sciences*).

Важен е подхода, възприет от BioMed Central, последван от други създатели и дистрибутори на научна периодика. Публикува 220 рецензирани списания в ОД. **Учените си запазват авторските си права над статиите** в съответствие с [Creative Commons Attribution License](#) ("Съзидателно споделяне"). **Така се дава право статиите да бъдат ползвани или препращани многократно без рестрикции за потребителите, при условие първоизточника да бъде коректно цитиран.**

Важен е и въпроса за финансовите политики при публикуването. BioMed поема таксите за включването на статиите в списанията, по правила, което има стимулиращ ефект и премахва финансовите бариери пред учените.

Пътят, поет от издателства като BioMedCentral е печеливш и им осигурява стабилитет.

- **Резултатите от изследване за разходите** при моделите на публикуване на списания с рецензирани статии потвърждава, че стойността на публикуването на списание в режим на ОД, е по-ниска от стойността на публикуването на електронно списание, достъпно чрез абонамент.

- **Интересно е становището за бъдещето на „златния път“** на ОД. Застъпва се тезата, че той се явява деструктивно нововъведение. По прогнози „златния път“ ще обхване 50% от научните списания между 2017-2021 г., а към 2025 г. около 90% от тях ще бъдат достъпни в такъв режим.

- **През следващите десет години се очакват драстични събития в издателския сектор за научна литература.** Промените ще доведат дотам, че библиотеките ще избягат от примката на високите и непрекъснато растящи стойности на периодиката, които ги затискат в последните две десетилетия.

- **Опасността от „златния път“** е не само за унищожаване на бизнес модела при абонамента на списанията, **но и за цялата комерсиална система.** „**Част от разрушената комерсиална система ще бъдат академичните библиотеки, които повече няма да бъдат необходима част от системата за научна периодика**“.

Сред катализаторите за по-широкото и активно навлизане на ОД е факта, че той въздейства и за повишаване популярността и рейтинга на научите организации.

Пример в това отношение е този с Университета в Саутхемптън, Великобритания. Първоначално настояванията за публикуване на академичната колегия в режим на ОД остават незабелязвани и не срещат съмишленици извън кръга на инициаторите на идеята.

На следващ етап Факултета по електроника и компютърни науки в Университета приема официален документ – за самоархивиране на научните работи на всички учени и студенти. Резултатите са респектираци, дори изненадващи. Съобразно показателите за международният рейтинг на университетите по количество на посещение на сайтовете в интернет, Университета заема 3-то място по престижност в страната и на 25-то в света. Наредва се пред най-реномираните като Колумбийския - 27-мо място и Йелския - 51-во (на първо в цитираната класация е Масачузетския технологичен институт, следван от Харвард, Бъркли, Станфорд, Принстън и др.)

Налага се тенденцията, че в резултат на публикуването в ОД се увеличава рязко търсенето и ползването на статиите, и нараства честотата на цитирането им.

Научно направление	Процент на нарастване на цитирането
Физика	245%
Социология	170%;
Психология	110%
Право	110%
Мениджмънт	90%;
Образование	75%;
Бизнес	75%;
Науки за здравето	60%;
Политически науки	65%;
Икономика	45%;
Биология	40%.

Въпреки наличието на значителен брой списания на ОД и неговото положително въздействие върху интензитета на цитирането, голяма част от представителите на академичните среди не са направили реални крачки към тази посока на публикуване.

Очаква се да направят това когато за целта университетите или финансиращите ги субекти **наложат съответни:**

- политики**
- или разпореждания.**

В проучване, 95% заявяват, че ще предложат своите материали за публикуване в ОД, а 80% са отговорили, че ще правят това с желание стига университетите или предоставящите финансиране да предложат **правила и норми за регулиране на публикационната дейност.**

Особено важна предпоставка за ускоряване на процесите за мигриране към ОД могат да изиграят в негова полза определени препоръки, документи, на политическо ниво, от ръководства на университети, професионални асоциации на учени и на библиотечно-информационни специалисти и др.

- Те се диктуват главно от **търсенето на решения за намаляване на финансовото бреме** върху научните организации и библиотеките в резултат на непрекъснатото покачване на цените на научната периодика, книгите и информацията. Част от проблема е следствие от феномена на „**двойно финансиране**“ на науката с обществени фондове.

- Стигна се до **първите стачки на библиотеки**, дори в реномирани и с добър финансов потенциал университети и изследователски центрове.

- **Съпротивата и недоволството се изразяват в отказ да бъде закупувана скъпо струващата и с бързо галопиращи нагоре стойности периодика** – в САЩ, Германия, Великобритания и др.

- В редица страни, **държавните агенции, които подкрепят с обществени средства научните изследвания, започват да преразглеждат модела на абонамент** и да разбират, че субсидиите, които са предоставени на системата за публикуване, вероятно са достатъчни за поддържане на система за публикуване на свободен достъп, особено ако тя се съчетае с цялостен преход към електронно публикуване.

Явно сегашния модел е вече с редица дефекти, несправедлив и скърцащ при променените условия.

- **Например** през 2008 г. института „Макс Планк“, Германия оповести, че се отказва от абонамента на около 1200 списания, издавани от Springer, тъй като цените им са неоправдано високи - повече от два пъти. По мнението на анализаторите на процесите „оттеглянето продължи до намиране на решение със Springer. Съгласно новият договор, Институтът отново получава достъп до списанията на Springer, а издателството се съгласява да премахне всички тежести за изследователите му, които желаят да публикуват в някое от неговите хибридни издания. Springer разглежда това споразумение като пробив към придобиване на повече опит с бизнес модела на ОД и очаква така да увеличи предлагането на статии от изследователите с научен престиж, свързани с дружеството. Твърди се, че в „Макс Планк“ са доволни от постигнатите договорености.

- Като огледален образ се развиха нещата и с някои от най-значимите изследователски университети в САЩ

Възможен изход за излизане от породилата се криза се явява трансформирането на сегашния финансов и организационен подход по пътя към развитието и усъвършенстването на ОД.

Крайната цел е: Да се направи така, че научните колегии и институции да променят статуквото чрез постигане на нов баланс във финансовия модел. Да се стигне постепенно до трансформация на комуникационните канали. Да се потърсят и установят по-различен тип взаимоотношения между субектите във веригата – създатели на знание и информация – издатели и производители на информационни продукти – дистрибутори на научна информация.

В случая, учените и изследователските центрове ще могат да се разпореждат и да имат по-големи права върху публикациите от своята творческа дейност. Безспорно това ще доведе до сериозен икономически ефект, позитивна промяна в динамиката на развитието на научното знание и до демократизиране достъпа до информацията. Не е изключено, ако не бъде проявена далновидност в обзримо бъдеще да се стигне и до отпадане на участници в посочената верига.

Инициативи за ОД

- **Към изобретяване на различен порядък от сега съществуващия, на който се възлагат много надежди са насочени редица инициативи.**
- **Сред тях ще бъдат посочени някои по-актуални и диктуващи „модата“.**

Инициативи за ОД – в ЕС

- **Проектът DRIVER (Digital Repository Infrastructure for European Research) – „Инфраструктура от цифрови репозиториуми за европейски изследвания“.**

- Инициран през 2008 г. от Асоциацията на европейските университети и се финансира от Европейската комисия. **Целта е създаване на институционални репозиториуми в университетите в Европа, в качеството им на част от мрежа за безплатна научна информация във всички научни направления.** Към 2012 г. DRIVER осигурява информация от 5 780 000 научни публикации (статии от списания, дисертации, книги, лекции, научни доклади и др), съхранявани в над 325 репозиториуми от 43 страни от Европа и други континенти. **(България участва само с един репозиториум – на Института по математика и информатика при БАН).**

Инициативи за ОД – в ЕС

- 2007 г. *Европейския съвет за научни изследвания* (*European Research Council*) оповести *препоръка*, отнасяща се до получателите на субсидии за изследователски проекти да представят научните си статии и свързаните с тях данни в Интернет не по късно от шест месеца след публикуването им.
- В съзвучие с подобни инициативи за разширяване на достъпа до научното знание и резултати 791 университета от 46 държави в Европа се обединиха в потвърждение на задължението за ОД за изследователските колегии в техните институции, както и в подкрепа на други подобни мерки за достъп до изследвания, финансирани с публични средства.

Инициативи за ОД – в ЕС

Дигитален план - повече открит достъп (ОД) до научната информация (*Digital Agenda: more open access to scientific information*) от 15 юли, 2011 г. Посредством инициативата се търси „публична консултация“ за достъпа и запазването на дигиталната научна информация.

- Съгласно замисъла изследователите, инженерите трябва да имат бърз достъп до НИ, за да бъдат равнопоставени с техните партньори по света. Модерната дигитална инфраструктура може да играе ключова роля за улесняване на достъпа до знанието и за развитие на идеята за формиране на Европейско научно пространство

Инициативи за ОД – в ЕС

Достъпът до информацията и многократното използване на знанието е ключова цел на „Дигиталния план за Европа” (*Digital Agenda for Europe*) и на „Иновационния съюз” (*Innovation Union*).

- По повод на инициативите на ЕС Нейли Крус заявява. „Резултатите от публично финансираните изследвания трябва да циркулират колкото е възможно по-широко като резултат на принцип. Широкото разпространение на знанието в Европейското научно пространство трябва да бъде и е ключов двигател за прогреса в науката и иновациите, и по този начин за работата и растежа в Европа. Нашето виждане е ОД до научната информация трябва да бъде такъв, че всеки от нас да се възползва колкото е възможно повече от инвестициите в науката. Да ускорява научния прогрес, също така образоването, иновациите и за др. чрез възможности за неговото многократно ползване. По същата причина ние трябва да запазим научните записи за бъдещите поколения”.

Инициативи за ОД - в ЕС

В документа „Европа 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж“ (*Europe 2020*) се посочва, че Европейската комисия ще подпомага ОД до резултатите от публично финансираните изследвания, както и ще има за цел да направи ОД до публикациите основополагащ принцип за проектите, финансирани от европейските програми за научни изследвания.

Инициативи за ОД – в ЕС – ново!!!

Особено обнадеждаващи са насоките в документа от 17 юли 2012 г. на Европейската комисия (ЕК), озаглавен „Към по-добър достъп до научна информация: увеличаване на ползите от публичните инвестиции в областта на научните изследвания“.

- Според визията в стратегията на ЕК относно ОД на данни и знания, вече заплатената с публични средства информация, не бива да бъде заплащана отново всеки път, когато се чете или използва, а трябва пълноценно да допринася за благото на европейските предприятия и граждани.

- Това означава научната информация, финансирана с публични средства, да бъде направена достъпна онлайн без заплащане - чрез електронни инфраструктури.

Инициативи за ОД – в ЕС – ново!!!

В документа на ЕК се залагат **следните цели** по отношение публикуването на резултатите, финансирана чрез обществени фондове в режим на ОД:

- **До 2014 г.** — политиките за ОД до научни статии и данни да са установени във всички държави членки на всички предвидени нива.
- **До 2016 г.** — да се е увеличил делът на финансираните с публични средства научни статии с ОД от 20 % на 60 %.
- **100 % от научните публикации**, осъществени по програма „Хоризонт 2020“, да бъдат свободно достъпни.

Инициативи за ОД – в ЕС – ново!!!

България като страна – членка на ЕС също трябва да се съобрази с поставяните цели.

- Да поеме своя дял и отговорност по отношение прозрачността и достъпността на научните резултати и да ускори процесите.

- Това е и начин за по-доброто приобщаване и припознаване на нашата изследователска колегия в променящото се изследователското пространство

Инициативи за ОД – ЕС- Великобритания – ново!!!

От април 2013 г. във Великобритания влизат нови регламенти, свързани с разширяване достъпа до публикувани изследвания (за всички предадени публикации, рецензирани научни статии) - изцяло или отчасти финансиране от Научния съвет (Research Councils). **Те трябва да:**

- **се публикуват в списания**, които отговарят на политиката на Научния съвет за открит достъп;
- **да включват детайлите за финансирането** на научната дейност и **сведения** - как научните материали и резултати от изследванията могат да бъдат достъпни.
- Научният съвет ще **осигури грантове** за отговарящи на изискванията висши учебни институции във Великобритания, за одобрени независими научни организации и научни институти, за да подкрепи плащането на APC свързано с “плати да публикуваш”.

Инициатива за ОД – в международен порядък

- **Приемане на „мандати“ за саморхивиране в режим на „зелен път“ на международно, правителствено, институционално ниво.** Посредством тях се въвеждат правни и организационни процедури за ОД, за неговото превръщане в норма за публикационната дейност на учените, както и за създаване на институционални репозиториуми. Акцентува се върху предаване в електронните хранилища на научните резултати и публикациите, финансирани чрез обществени фондове.

-Посредством приеманите правила редица организации **въвеждат и гаранции, че именно те, а не** комерческите издателски фирми ще разполагат и управляват авторските права на учените.

Инициатива за ОД - в международен порядък

По данни: В различни точки по света са приети или са в процедури на обсъждане и утвърждаване 84 мандата.

- Сред тях могат да се открият разискваните от: Европейския научен съвет; Националния институт по здравеопазване, САЩ; Научния съвет във Великобритания; Немския фонд за научни изследвания; Европейската асоциация на университетите; Федерацията на дигиталните репозиториуми в Япония; Харвардския и Станфордския университети, и Масачузетския технологичен институт - САЩ и др.

Инициатива за ОД - в международен порядък - САЩ

Интерес представлява **политиката на САЩ** за регулация и за активизиране въвеждането на ОД.

- След 2000 г. усилията се насочват към разработване на правна рамка, която да наложи на *Националния институт по здравеопазване* да предоставя резултатите от изследванията на ОД. Идеята е те да бъдат депозирани за съхранение в електронен репозиториум. Задължението се отнася до потребителите на изследователски грантове (ежегодно NIH изразходва 29 милиарда долара за финансиране на проекти, резултат от които са около 80 000 статии.)

- През 2004 г. Конгреса на САЩ приема документ, изискващ учените да „предават в електронна форма завършените научни разработки, придружени с експертна оценка в Националния институт по здравеопазване в срок до 12 месеца от момента на публикуването.“ По този начин ОД получава официален статут по отношение на изследователските разработки, финансирани от правителствени фондове

Поучително и с последствия за трасиране на пътя към ОД е случилото се в Харвардския университет през 2007 г.

- Интерес в случая предизвиква и заявената позиция на преподавателската колегия. Според Лий ван Ордел и Катлийн Борн „...цунамито на ОД връхлетя на 12 февруари. В едно очаквано от малцина начинание преподавателите от Факултета по изкуства и точни науки на *Харвардския университет* ([*Harvard's Faculty of Arts and Sciences*](#)) гласуваха единодушно да предоставят на университета разрешение да изпраща техните научни статии в институционален депозиториум. От тях се изисква, при подписване на договор с издател, да запазват правото да архивират рецензираните си ръкописи (макар да имат възможността да се отказват от това право с писмено заявление). Около две трети от издателите вече са дали съгласието си за това. Останалите, които засега не позволяват такова архивиране, ще попаднат в трудното положение да се съгласят, или да загубят произведенията на автори от Харвард. Харвард е първият университет в Съединените щати, който поема такова задължение и първият изобщо, в който тази инициатива започва от преподавателите, а не от администраторите.“

Приемането на подобни мерки в полза на ОД е нелек процес.

- Дискусията се усложнява от това, че много **научни дружества** финансират голяма част от своите доказано полезни дейности от печалбите, получени от модела на абонамент, приложен към техните публикации. Тези асоциации с идеална цел, остават убедени привърженици на традиционния бизнес план, основан на абонамент.

- **Издателските къщи и дистрибуторите на научна информация** също така предвкусват заплахите за тяхното бъдеще. Като ответна реакция те предприемат: лобистки акции, финансови въздействия, търсене на правни решения, политически натиск, отправяне на заплахи за сигурността на информационните ресурси и др. Повечето от издателите не одобряват ОД - не като технология, а като бизнес модел. Преминаването към бизнес модела на ОД означава те да се откажат от дохода от абонамент и да търсят устойчиви потоци на приходи от автори, субсидии или реклама.

- **Активната съпротива** срещу законодателните изисквания за достъп до изследванията, финансирани с публични средства, е приоритет за **значими комерсиални издатели на научна литература**. Техните усилия за лобиране са насочени не само към учените и към професионални сдруженията защитаващи авторските права, но и към политически институции за управление в САЩ и Европа.

Въпреки тази явна съпротива докладът на OutSell, фокусиран върху информационната индустрия представя данни, че в последните години:

- 9.6% от заглавията на списанията, които рецензират статиите

- 6.1% от тези, които не вършат тази процедура са в режим на ОД (април 2009 г.).

- Михаел Лаакса и др. твърдят, че 7.7% от научните статии са представени през 2010 г. в ОД.

Към 2013 г. в *Open DOAR* са регистрирани **2 250** електронни депа **в света**.

Репозиториуми по континенти	Процент от регистрираните	Брой от регистрираните
Европа	46.6%	1 013
Северна Америка	22.3%	483
Азия	17.4%	378
Други	13.5%	293
Общо	100%	2 167

Интерес представлява **динамиката на увеличаване на броя на репозиториумите** през последните години.

Средно годишно техният брой нараства с около 30%.

Година	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012
Брой репозиториуми	400	600	800	1 200	1 600	2 000	2167

По държави функционират във: САЩ – 18.8% от репозиториумите; Англия – 9.6%; Германия – 7%; Япония – 6% и т.н. В Швеция са създадени 46 електронни депа, в Испания - 87, в Германия - 152, в САЩ - 408, в Русия - 14, в Полша - 75 във Великобритания – 208, във Франция – 66, Холандия – 24, Норвегия – 44 и т.н. Много активно по подобие на DRIVER в Япония се изгражда мрежа от електронни депа -136. На сходен принцип се действа в Китай - 33 репозиториуми, в Индия - 53, в Бразилия - 62, в Австралия – 57, Република Корея - 12.

За страни, съизмерими по определени показатели с нас (България – 6 репозиториуми), данните сочат следното във: Белгия - 29, Гърция - 14, Дания – 10, Австрия - 9 Хърватска – 5, Сърбия – 1, Словения – 4, Чехия - 6, Португалия – 41, Финландия – 15, Румъния – 1, Унгария – 12, Литва - 3, Латвия - 3 и др.

87% от репозиториумите са институционални- към университети, библиотеки и научни институти, **13% към държавни, бизнес или др. организации.**

По отношение вида на документите, които съхраняват: (2012 г.)

Вид на документите	Брой на репозиториумите
Статии от списания	1 445
Книги	770
Доклади от конф.	753
Непубликув. Изд.	802
Дисертации	79
Учебни материали	339
Мултимедийни док.	508
Патенти	61
Справочници	376
Софтуер	34
Специални док.	374
Тезиси и доклади	1 141

В зависимост от информацията, която съхраняват по езици диференциацията в цифри при репозиториумите е следната:

- 1587 на английски език
- испански - 223
- немски – 183
- френски – 126
- на японски – на 137
- португалски – 109
- на китайски - 96
- италиански – 67
- норвежки 44,...
- гръцки 15...
- **български език- 5 и др.**

Въпреки трудностите, бариерите и съпротивата, постигнатото дотук вдъхва оптимизъм за ОД.

- Направени са първите стъпки.
- Очевиден е стремежа да се създаде една по-ефективна и по-евтина глобална мрежа за комуникация в науката. Тя трябва да притежава и разпространява огромни масиви от информация.
- Системата трябва да трасира пътя на координационните взаимоотношения и на вътрешномрежовите връзки – по области на знанието.
- Наред с редица други, тя ще трябва **да решава и още един кардинален въпрос.** Да даде възможност на представителите на колегиите от изследователи, независимо в коя географска точка се намират да заработят в интерактивен режим по целия изследователски цикъл – от обмена на идеи, методики, инструментариум, данни, информация - до създаването на крайния резултат и знание.

Пример в този контекст може да бъде илюстриран със електронната енциклопедия – **Wikipedia**, въпреки несъвършенствата, които притежава. „Тя е възприела модел, при който от нейното основаване през 2001 г. досега, повече от 82 000 автори от различни точки по света са участвали в развитието ѝ. В резултат, на което в нея са публикувани 17 млн. статии на 270 езика. Около 400 млн. души месечно са посетителите в енциклопедията. Енциклопедиите са специален вид научна продукция. Wikipedia може да бъде определена като специфичен случай.

Въпреки това, в случая е показателно как едно важно нещо може да бъде постигнато и развивано, използвайки откритостта и включеността на критични групи от участници”. Идеята придобива популярност с термина **„социална продуктивност”** (позната при геймърите – „да играем заедно и да решим общо проблема.”) Нещо, което ще промени научния свят и философията за правене на наука.

Измененията ще засегнат и разтърсят не само учените и библиотечно-информационните специалисти.

- Те ще повлияят върху всички играчи на арената на науката и участници в нейната комуникационна верига – автори, издатели, дистрибутори на информация и литература, книжарници, рекламни агенции, създатели на бази данни, както и управителни органи и комисии, свързани със знанието и информацията.

- Нещата тепърва предстоят. Колкото и да ни се иска все още е рано да твърдим, че лесно ще бъдат трансформирани и подменени каналите за комуникация в науката. Традициите и консерватизма, дори конфликтите имат и своите предимства. Важно е в следващите години да бъде намерен баланса.

Заклучение

- В следващите години научните колегии ще трябва да решават как да ще сглобят пъзела, така че той да им помогне за съхранят ценното и да се отправят към нови откривателства в своите пориви да разбират и променят света. Един от неговите елементи е „открития достъп“.
- Изследователите все повече ще трябва се учат сами да управляват информационните потоци, което ще им помогне по-лесно да сбъдват своите мечти. Така ще успяват да намират повече съмишленици в обществото на знанието.

Заклучение

- **В този смисъл бих си позволил да използвам думите на Стефан Харнад, споделени в неговата публикация *„Пробуждането на „спящия гигант“*.**

- „Университетите – това са наистина „спящи гиганти“ по отношение на ОД. Те са все още доста забавени, за да реализират ефективно ОД, или да направят нещо за това. В отличие от студентите и младите преподаватели, университетите не са се развивали във века на онлайн информацията – за тях потенциала на онлайн не е така естествен и достъпен, както за младото поколение. Стремейки се да бъдат чути, студентите и младите преподаватели могат да убедят университетите в необходимостта от ОД, да помогнат да се осъзнае неговото преимущество и да разкажат какво именно трябва да са направи“.

Заклучение

Ако това не се случва с бързи темпове рискуваме отново да се затворим зад стени, подобни на „Берлинската“ в нашия глобален и открит свят.

Нима ще го допуснем и ние като специалисти, посветили нашите усилия и живот за демократизиране достъпа до информацията?

Не вярвам!!!

Благодаря Ви за вниманието!!!

